

именами и прозвищами. К примеру, географические названия с основой **орех-** могли указывать как на названия дерева или плода, так и восходить к антропонимам.

Ойконимы отапеллятивного происхождения чаще соотносятся с именованиями растительного мира: **боб** (*Бобовики, Бобовище*), **вишня** (*Вишня, Вишнёво*), **черника** (*Черница, Чернички*), **малина** (*Малиновка, Малиново*) и **овес** (*Овсище, Овсянка*).

Множеством подтипов представлена группа, в которой ойконимы напрямую соотносятся с названиями продуктов питания и блюд. Можно выделить семантические поля с компонентами **кисель** (*Киселёво, Кисели*), **масло** (*Маслино, Масловичи*), **калач** (*Калачи*), **каша** (*Кашино*), **блин** (*Блиновщина, Блины*) и схожие. Лексические поля указывают на наиболее популярные блюда древних славян и свидетельствуют о многообразии кухни жителей поселений Белорусского Поозерья.

Ойконимы других групп представлены слабо.

Заключение. Данное исследование позволило сделать вывод о семантическом многообразии ойконимов Белорусского Поозерья с пищевой лексикой в основе. Географические названия данного типа показывают различные стороны «пищевой» культуры региона, указывают на распространение определенных растительных культур и видов животного мира и, конечно, на богатую кухню, представленную различными напитками и блюдами.

Изучение данного лексического пласта поможет более детально выявить особенности культуры питания населения Витебщины и расширить социокультурный портрет региона.

1. Генкин, В.М. Ойконимия и катойконимия Белорусского Поозерья: учеб.-метод. пособие / В.М. Генкин. – Витебск: УО «ВГУ имени П.М. Машерова, 2009. – 115 с.
2. Евсеева, О.С. Топонимия смоленско-витебского приграничья: структурно-семантический аспект: дисс. ... канд. филологических наук: 10.02.01 / О.С. Евсеева. – Смоленск, 2015. – 181 с.
3. Назвы населеных пунктаў Рэспублікі Беларусь: Віцебская вобласць: нарматыўны даведнік / У.М. Генкін, І.Л. Капылюў, В.П. Лемцюгова; пад рэд. В.П. Лемцюгвай. — Мінск: Тэхналогія, 2009. — 668 с.
4. Сапунов, А.П. Список населённых мест Витебской губернии [Электронный ресурс] / А.П. Сапунов. – Витебск: Губернская типография, 1906. – Режим доступа: http://narod.ru/disk/62872909001_79afbd9853a71f2e61f4094e437ef52f/1906_spisok-nas-mest.pdf.html. – Дата доступа: 28.11.2016.

НАЦЫЯНАЛЬНА-КУЛЬТУРНЫ КАМПАНАЕНТ ЛЕКСІКІ: АБ'ЕКТЫВАЦЫЯ Ё МОВЕ І ТЭКСЦЕ

Півавар К.С.

*аспірант ВДУ імя П.М. Машэрава, г. Віцебск, Рэспубліка Беларусь
Навуковы кіраўнік – Маслава В.А., доктар філал. навук, прафесар*

Сучасная лінгвістыка характарызуе актывным развіццём этнакультурных даследаванняў. Вялікая ўвага надаецца вывучэнню нацыянальна-культурнай спецыфікі адзінак мовы, мастацкага тэксту, якія набылі сімвалічнае, эталоннае, вобразна-метафарычнае значэнне ў культуры, а таксама даследаванню спосабаў адлюстравання нацыянальнага характару таго ці іншага этнасу у моўнай прасторы разнастайных відаў дыскурсу (мастацкага, публіцыстычнага і інш.).

Мэта нашага даследавання: вызначыць нацыянальна-культурны кампанент лексемы *бульба* і вытворных ад яе, выдзеліць культурныя семы і канатацыі.

Матэрыял і метады. Матэрыялам даследавання паслужылі дадзеныя слоўнікаў, кантэксты з мастацкага і публіцыстычнага дыскурсаў, дзе вербалізуецца лексема *бульба* і некаторыя вытворныя ад яе.

Вынікі і іх абмеркаванне. Для вызначэння нацыянальна-культурнага кампанента ў змесце лексічнай адзінкі неабходна на аснове дадзеных слоўнікаў вызначыць семантыку, паходжанне, словаўтваральнае гняздо слова, сабраць і прааналізаваць кантэксты з разнастайных відаў дыскурсу. Суаднесці атрыманую інфармацыю з лінгвакраіназначымі звесткамі.

У “Тлумачальным слоўніку беларускай літаратурнай мовы” вызначана: **БУЛЬБА**, -ы, *жс.* 1. Аднагадовая агародная расліна сямейства паслёнавых, а таксама клубні гэтай расліны, якія выкарыстоўваюцца як харч, корм і сыравіна. *Найлепшае снеданне – б. з селядцом.* 2. Назва беларускага народнага танца. *прым.* бульбяны, - ая, -оэ. *Б. кружмал.* Бульба ў мундзірах – звараная з лупінамі бульба [7, с. 96]. Некаторыя даследчыкі лічаць, што лексема запазычана ў беларускую мову з нямецкай праз польскую, іншыя навукоўцы схіляюцца да думкі, што крыніцай запазычання з’яўляецца лацінская мова (ад лац. *bulbus*) [8, с. 347]. Паходжанне

лексемы ўказвае на той факт, што бульба не з'яўляецца спрадвечнай культурай на нашых землях, а завезена, прычым параўнальна нядаўна.

Словаўтваральнае гняздо з каранем *бульб-* даволі разгалінаванае, што можна патлумачыць распаўсюджанасцю гэтай расліны ў сельскай гаспадарцы і з'яўленнем разнастайных прылад для вырошвання і апрацоўкі бульбы: *бульбакапалка*, *бульбасаджалка*, *бульбаўборачны*. Адзначым лексемы *бульбянішча* 'место, на котором рос картофель', *бульбоўнік* 'картофельная ботва', якія з'яўляюцца безэквівалентнымі ў адносінах да рускай мовы [9].

Практыцы вырошчвання бульбы на землях Беларусі некалькі стагоддзяў, аднак папулярнасць гэтай расліны відавочная, што прасочваецца ў наяўнасці крылатых выразаў *Бульба – другі хлеб*, мностве назваў страў з бульбы (*дранікі*, *клёцкі*, *камы*, *калдуны*, *бабка* – многія з прыведзеных лексем з'яўляюцца безэквівалентнымі ў дачыненні да іншых моў). Апрача таго, адным з галоўных прадуктаў харчавання ў беларускага народа стала бульба, якая выцесніла многія іншыя сельскагаспадарчыя культуры ўжо ў другой палове XIX ст. Без бульбы не абыходзілася ніводнае свята, без яе нельга было ўявіць раней (ды і зараз) паўсядзённую ежу, а па разнастайнасці бульбяных страў “з беларусамі не могуць параўнацца ні ўкраінцы, ні рускія” [6, с.19]. У гарадах распаўсюджанымі з'яўляюцца сталовыя, закусачныя, у меню якіх пераважаюць стравы з бульбы пад назвай “Бульбяная”. Многія беларусы вырошваюць бульбу на сваіх участках.

“Папулярнай” з'яўляецца бульба і ў беларускай мастацкай літаратуры. Узгадаем творы С. Законнікава “Капаюць бульбу землякі”, П. Панчанкі “Бульба”, Р. Барадуліна: “Чышчу бульбу”, “Паляць бульбоўнік”, “Бульбяная балада”. У апошнім творы паэт адзначае: *Бульба з намі ідзе вякамі, / Бульба тоўчаная, цалкамі, / Бульба параная, бульба вараная, / І нішчымая, і засквараная. / Бульбай посцім і разгаўляемся, / З бульбы выгнанай пахмяляемся* [1, с. 91].

У межах даследавання нацыянальна-культурнага кампанента лексемы *бульба* нельга абмінуць вытворнае ад гэтай лексемы слова *бульбаш*, якое валодае неадназначнай культурнай канатацыяй у сучаснай моўнай карціне свету беларусаў. У “Тлумачальным слоўніку беларускай мовы” азначэнне дадзенай лексемы адсутнічае. На старонцы беларускай Вікіпедыі падаецца наступнае тлумачэнне: “Бульбаш – іранічная мянушка беларусаў у расіян. У залежнасці ад кантэксту (і ў друку, і ў вуснай мове) мянушка “бульбаш” можа мець як насмешліва-пагардлівы, так і сяброўскі характар [2].

Дадзеная лексема з'яўляецца назвай гандлёвага брэнда (Бульбашъ), пад якім выпускаюць алкагольныя напоі і пітную ваду; прысутнічае ў назву пляжа на Заслаўскім вадасховішчы – “Бульбаш beach”).

У мастацкім дыскурсе адзначаны адзінкавы выпадак выкарыстання лексічнай адзінкі *бульбаш* і ў дадзеным кантэксце яна валодае відавочнай адмоўнай канатацыяй: *Вы ўжо ад мовы роднай / Адмаўляецеся самі / І сягоння нават згодны / Называцца бульбашамі...* (Г. Бураўкін) [3, с. 154].

У публіцыстычным дыскурсе намі выяўлена, што ўзнікла грамадская ініцыятыва “Не! – Бульбашу” ў Беларусі. Сябры Салігорскай Таварыства беларускай мовы распачалі збор подпісаў за адмену дзяржаўнай рэгістрацыі гандлёва-прамысловага брэнду “Бульбашъ”: *“Гэтая назва, абразлівая для беларусаў, не павінна ўжывацца на дзяржаўным узроўні. Прапануем сябрам супалак ТБМ салідарызавацца з намі і падтрымаць грамадскую ініцыятыву “Не! – “Бульбашу” ў Беларусі”* [4, с. 5]. Такім чынам, выяўлена абмівалентная канатацыя лексемы *бульбаш* – з аднаго боку, яна актыўна выкарыстоўваецца ў назвах, што падразумявае яе нейтральнасць, з іншага, выяўлены кантэксты, дзе слова валодае выразнай адмоўнай канатацыяй.

Сінанімічным да слова *бульбаш* з'яўляецца аднакарэннае *бульбянік*, адзначаная ў ТСБЛІМ: “БУЛЬБЯНИК, -а і -у, м. [...] 3. -а, мн. -і, -аў. Той, хто вельмі любіць бульбяныя стравы (разм.)” [7, с. 98]. Дадзеная лексема ўжыта ў творчасці Р. Барадуліна: *Мы – бульбянікі, / Не абраза / Гэта фраза* [1, с. 91] – без адмоўнай канатацыі.

Заклучэнне. У артыкуле намі прапанаваны алгарытм апісання нацыянальна-культурнай спецыфікі лексікі на прыкладзе слова *бульба* і вытворных ад яго *бульбаш* і *бульбянікі*. Вызначана, што ў мове адлюстроўваецца багатая лінгвакраіназнаўчая інфармацыя праз культурныя канатацыі лексічных адзінак, семантыку навуковых, мастацкіх і публіцыстычных

кантэкстаў, у якіх яны ужыты. Вывучэнне нацыянальна-культурнага кампанента лексікі неабходнае для вырашэння задач лінгвакультуралогіі, лінгвакраізнаўства і паспяховай міжкультурнай камунікацыі.

1. Барадулін, Р. Выбраныя творы / Р. Барадулін; [уклад., прадм., камент. М. Скоблы]. – Мінск: Кнігазбор, 2008. – 596 с.
2. Бульбаш [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу : <https://ru.wikipedia.org/w/index.php?title=Бульбаш>. – Дата доступу : 14.06.2017.
3. Бураўкін, Г. Лісты да запатрабавання : вершы і паэмы / Генадзь Бураўкін. – Мінск : Кнігазбор, 2010. – 336 с.
4. Не! – “Бульбашу” ў Беларусі / Суполка ТБМ г. Салігоска // Наша слова. – 5 кастрычніка 2016 г.
6. Леванцэвіч, Л. В. Лінгвакультуралогія: слова, значэнне, кантэкст : вучэбна-метадычны дапаможнік / Л. В. Леванцэвіч; УА “Брэсцкі дзярж. ун-т імя А. С. Пушкіна”, Філалагічны факультэт, Каф. гісторыі беларус. мовы і дыялекталогіі. – Брэст : БрДУ імя А. С. Пушкіна, 2009. – 102 с.
7. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы : больш за 65 000 слоў / Пад рэд. М.Р. Судніка, М.Н. Крыўко; афармленне А.М. Хількевіча. – 4-е выд. – Мінск : БелЭН, 2005. – 784 с.
8. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. Т.1 – Москва: Прогресс. – 1971. – 827 с.
9. Шкраба, І.Р. Слоўнік беларускай безэквівалентнай лексікі (у рускамоўным дачыненні) / І.Р. Шкраба. – Мінск: БелЭН, 2008. – 318 с.

ВОБРАЗНА-ПРАГМАТЫЧНЫ ПАТЭНЦЫЯЛ ЖАРГАНІЗМАЎ У ДРУКАВАННЫХ СМІ *Прышчэпа Ю.Ф.*

*студэнтка 4 курса ВДУ імя П.М. Маішэрава, г. Віцебск, Рэспубліка Беларусь
Навуковы кіраўнік – Бабіч Ю.М., канд. філал. навук, дацэнт*

Станаўленне і развіццё лексікі сучаснай беларускай літаратурнай мовы нельга ўявіць без няспыннага ўзаемадзеяння новага і старога, мінулага і сённяшняга. Прагрэс у грамадскім жыцці, імклівы ўздым навукі, культуры выклікаюць з’яўленне новых слоў, новых узораў лексічнай і словаўтваральнай спалучальнасці. На лексічны склад мовы ўплывае т.зв. “дэмакратызацыя”, назапашванне размоўных, нават прастамоўных і жаргонных лексем, якія нярэдка нейтралізуюцца.

Апошнім часам назіраецца шырокае выкарыстанне жаргоннай лексікі ва ўсіх сферах грамадскага жыцця. Эмацыйна ўзмоцненыя лексемы ўсё часцей пранікаюць у масмедыйную прастору, не выключэннем сталі і старонкі рэспубліканскіх газет і часопісаў.

З іншага боку, жаргонная лексіка мае і свае станоўчыя бакі. Яна становіцца бліжэйшай да чытача, сваімі сродкамі даступна акрэслівае інфармацыю.

Мэта артыкула – выявіць вобразна-прагматычны эффект жаргоннай лексікі ў СМІ. Актуальнасць працы абумоўлена тым, што жарганізмы здольныя зрабіць рацыянальны тэкст жывым, эмацыянальна афарбаваным, выклікаць адпаведную рэакцыю чытача, нават паўплываць на свядомасць грамадства.

Матэрыял і метады. Матэрыялам даследавання паслужылі тэксты перыядычных выданняў – газеты “Звязда”, “Літаратура і мастацтва”, “Наша Ніва”. Асноўнымі метадамі даследавання з’яўляюцца апісальны і метады кампанентнага аналізу.

Вынікі і іх абмеркаванне. Жаргонная лексіка ў пэўнай ступені адлюстроўвае тую працэсу, змены, якія адбываюцца ў грамадстве: здыманне цензуры, запазычанні з блізкароднасных моў, з’яўленне новых тэхнічных сродкаў і г.д. Жаргоны лексічна і стылістычна разнастайныя, адрозніваюцца няўстойлівасцю, зменлівасцю. Жаргон можа ўзнікаць у любым устойлівым і больш-менш замкнёным калектыве. Выкарыстанне жаргоннай лексікі нагадвае своеасаблівую моўную гульню, якая заканчваецца з выхадам чалавека з моўнай групы (напрыклад, вучань, які заканчвае школу і паступае ва ўніверсітэт, перастае ўжываць школьны жаргон, затое пачынае актыўна выкарыстоўваць студэнцкі).

Аналіз беларускіх друкаваных выданняў паказаў, што асноўную частку неўнармаванай лексікі ўтрымліваюць семантычныя жарганізмы. Яны ўтварыліся ў выніку метафарычнага і – радзей – метанімічнага пераносаў на базе літаратурных лексем. Шляхам метафарычнага пераасэнсавання слоў літаратурнай мовы з’яўляюцца наступныя жарганізмы: *гармонік* – ‘гарадскі аўтобус’, у літаратурнай мове *гармонік* – музычны інструмент, для атрымання гуку неабходна цягнуць мяхі; перанос наймення па знешнім падабенстве.

Вялікую папулярнасць у сучасных публікацыях атрымалі словы *тусаванца* і *тусоўка*. Дарэчы, слова *тусоўка* з’яўляецца самым частотным сярод іншых жарганізмаў у газетах, а таксама вельмі часта сустракаецца ў выданнях, якія адносяцца да масавай і «жоўтай» прэсы. Напр.: *Там у іх, як і ў маладых, – свая “тусоўка* (Звязда, 09.01.2016).